

Heterogenost dijaspore — ključan čimbenik pri osmišljavanju i provedbi politike prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske¹

Ivan HRSTIĆ

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 14.11.2022.

UDK 314.151.3-054.7(100=163.42)

314.113(497.5-87)

doi: 10.5559/pi.17.32.08

Cilj rada je problematizirati heterogenost hrvatske dijaspore po nizu osnova na kojima se potencijalno može formulirati i provoditi politika prema Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Rad se temelji na analizi 28 intervjua i 11 fokus-grupa, kojima je ukupno obuhvaćeno 87 pripadnika hrvatskih dijasporskih zajednica te povratnika i doseljenika u Hrvatsku. Razgovori s njima omogućili su dublji uvid u aktualni trenutak hrvatskih zajednica u SAD-u, Kanadi, Argentini, Čileu, Venezueli, Paragvaju, Njemačkoj, Austriji, Švicarskoj, Danskoj, Norveškoj, Švedskoj i Australiji. Iz te perspektive sagledane su osnovne odredbe Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske kao temeljnog zakonodavnog akta koji pruža okvir iseljeničkoj, odnosno dijasporskoj politici Republike Hrvatske.

Ključne riječi: iseljenička politika, dijaspora, Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske, Savjet Vlade RH za Hrvate izvan Hrvatske, povratnici, investicije

Uvod

Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske temeljni je zakonodavni akt koji pruža okvir iseljeničkoj, odnosno dijasporskoj politici Republike Hrvatske. Usvojen je početkom 2012., a u velikoj mjeri formuliran je na temelju pola godine prije objavljene Strategije o odnosi-

---

¹ Rad je rezultat istraživanja provedenog u sklopu projekta »Zajedno srce, jedna duša, jedna HRVATSKA« (UP.04.2.1.06.0051) sufinanciranog sredstvima Europske unije iz Europskoga socijalnog fonda na poziv »Tematske mreže za društveno-ekonomski razvoj te promicanje socijalnog dijaloga u kontekstu unapređivanja uvjeta rada«. Dio istraživanja koji je rezultirao ovim radom obavljen je u sklopu dionice 1 projekta, pod nazivom »Socijalni i lobistički potencijal hrvatskih iseljeničkih zajednica i udruga s obzirom na njihovo povijesno i kulturno naslijeđe i status u zemljama iseljenja«.

ma Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Kao cilj i svrha Zakona može se prepoznati namjera jačanja položaja i uloge hrvatskih zajednica izvan Republike Hrvatske u sredinama u kojima su formirane, te osiguranje uvjeta za uključivanje Hrvata izvan Republike Hrvatske u njezin društveni i politički život, odnosno stimulacija njihova povratka/doseljenja. Cilj rada je na temelju iskaza pripadnika dijaspore prikupljenih intervjuima te fokus-grupama analizirati provedbu odredbi Zakona. Fokus će biti na heterogenosti hrvatske dijaspore, koja je uočena u spomenutim ključnim dokumentima, a koja snažno utječe na kvalitetu i uspješnost implementacije mjera. Pri tome svrha rada nije kritika institucionalnog okvira unutar kojeg se provodi politika prema dijaspori, već sažet prikaz problema i izazova pred kojima se Hrvati diljem svijeta nalaze kada su u pitanju odnosi s Republikom Hrvatskom.

Početne postavke istraživanja i teorijski okvir

Polazišna je točka Strategije i Zakona stav da su Hrvati izvan Republike Hrvatske dio »jednog i nedjeljivog hrvatskog naroda«, a definirani su kroz tri grupe: Hrvati u Bosni i Hercegovini, hrvatske manjine u dvanaest europskih država te iseljenici u prekomorskim i europskim državama i njihovi potomci.² S obzirom na aktivnosti koje će se poduzimati s ciljem promicanja i unaprjeđenja veza s Hrvatima izvan Hrvatske, u tekstu Zakona istaknuto je da će se uvažavati »sve posebnosti i različite potrebe hrvatskih zajednica izvan Republike Hrvatske«.³ Ta je odredba u skladu sa zaključkom iznesenim u Strategiji o nužnosti prilagodbe aktivnosti pojedinim zajednicama sukladno njihovim specifičnim potrebama i mogućnostima. Dodatno, u Strategiji se uz zajednice spominju pojedinci koji su integrirani u većem ili manjem obujmu. Sukladno tome, naglašeno je, mjere će se prilagođavati prioritetno »ili na očuvanje hrvatskog jezika i kulture, te gospodarsku i svaku drugu naprednu suradnju, ili prema njihovoj zaštiti i pomoći, uključujući i pomoć pri njihovu povratku u Republiku Hrvatsku i integraciji u hrvatsko društvo«.⁴ Tako formulirane odredbe podrazumijevaju fleksibilnost mjera i aktivnosti usmjerenih prema iseljenicima i njihovim potomcima.

² *Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske*, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_11_124_2471.html (pristupljeno 10. 12. 2022.); *Strategija o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske*, https://hrvatiiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/opcenito_djelokrug//hmiu1622297517.pdf (pristupljeno 10. 12. 2022.).

³ Članak 5, *Zakon o odnosima RH s Hrvatima izvan RH*.

⁴ *Strategija o odnosima RH s Hrvatima izvan RH*.

Spomenuti ključni dokumenti prepoznaju heterogenost dijaspore prvenstveno s obzirom na geografski kriterij. Osnovni kriterij razlikovanja potreba dijaspore postavljen je sukladno teritorijalnom principu prema državi useljenja i formiranja zajednica. Prema tome se razlikuju hrvatske dijaspore u SAD-u, Kanadi, Argentini, Australiji, Njemačkoj itd. U ovom radu nastojat će se fenomenu heterogenosti dijaspore pristupiti iz drukčije perspektive. Pri tome se nimalo ne želi umanjiti ključan utjecaj različitih useljeničkih politika od države do države na razlike u osnovnim karakteristikama između hrvatskih dijaspora. No u tom širem kontekstu fokus će se staviti na razlike unutar pojedinih dijaspora, prvenstveno s obzirom na razlike između dijasporskih generacija. Moguće su i dublje analize po pitanju heterogenosti, na osnovi profesionalne i obrazovne strukture, spola/roda, regionalnog podrijetla i sl., no tada se već postavlja pitanje opravdanosti analize koja sama sebi postaje svrha, odnosno ostaje primarno teorijskog karaktera, bez realnog potencijala konkretnijeg doprinosa u budućim razmatranjima smjera razvoja mjera usmjerenih prema Hrvatima izvan RH. Svakako valja naglasiti da se isticanjem heterogenog karaktera dijaspore po određenim aspektima ne negira njezina jedinstvenost po svojoj široj definiciji. Heterogenost o kojoj je u ovome radu riječ analitički je konstrukt s ciljem sagledavanja problema s kojima se pripadnici dijaspore suočavaju u kontekstu svakodnevice u hrvatskim zajednicama unutar useljeničkih društava te po pitanju unaprjeđenja odnosa s Republikom Hrvatskom.

U pristupu istraživanju rad se oslanja na teorijski okvir koji je postavio Saša Božić svojim radom o hrvatskoj dijaspori u Europi, a koji je objavljen 2012., dakle ubrzo nakon objavljivanja Strategije i Zakona. U tom radu autor je problematizirao pristup svim iseljenicima i njihovim potomcima kao pripadnicima hrvatske dijaspore. Božić u tom kontekstu zaključuje da se tako pojednostavnjuje kompleksnost fenomena dijaspore, koji se mora razlikovati od drugih društvenih formi kao što su etničke manjine, transnacionalne mreže i zajednice bez primarne orijentiranosti prema zemlji podrijetla. U nastavku je posebnu pozornost pridao evoluciji dijaspore, koja u odnosu na razdoblje velike i jedinstvene aktivnosti za vrijeme rata za hrvatsku samostalnost »danas« naglašeno mijenja dominantne oblike svoga djelovanja i postojanja. Važnu ulogu u tome imaju generacijske promjene, a konačni rezultat je manja fokusiranost Hrvata izvan RH na vezu sa zemljom podrijetla. Stoga Božić smatra kako hrvatske institucije i organizacije u okviru dijaspore moraju ponuditi Hrvatima izvan RH nove oblike aktivnosti kako bi ih privukli. Intenzivan rad za Hrvatsku, kako je u ranijim razdobljima bio shvaćen i operacionaliziran u dijaspori, u trenutku kada Hrvatska postaje članicom Europ-

ske unije Božić ne smatra više ključnim motivatorom Hrvatima diljem svijeta za njihove svakodnevne aktivnosti.⁵

S tim pretpostavkama pristupa se analizi podataka prikupljenih u ovom istraživanju. Rad se temelji na intervjuima i fokus-grupama s pripadnicima hrvatske dijaspore. Osnovni rezultat cjelokupnog istraživanja relativno je širok i složen uvid u osnovna obilježja hrvatskih zajednica diljem svijeta, a dovodi do zaključka o heterogenosti kao temeljnom obilježju aktualnog trenutka u razvoju hrvatskih zajednica izvan RH. No ta heterogenost u praksi nije dubinski integrirana u osmišljavanje te provedbu mjera usmjerenih prema Hrvatima izvan RH. Pred ključne institucije u njihovu osmišljavanju i provedbi ta heterogenost postavlja očito velike izazove koje je potrebno sustavno analizirati kako bi se mogli prevladati. U ovom radu analizi će se pristupiti problematiziranjem dvaju osnovnih aspekata suradnje s dijasporom. To su, s jedne strane, ideja osnaživanja hrvatskih zajednica u zemljama useljenja, a s druge nastojanja usmjerena prema uključivanju dijaspore u društveni razvoj Republike Hrvatske. U kontekstu osnaživanja zajednica u zemljama useljenja pozornost će se pridati pitanju definicije dijaspore i radu organiziranih oblika djelovanja dijaspore te pitanju rada državnih tijela posvećenih suradnji s dijasporom (Savjet Vlade RH za Hrvate izvan RH, Središnji državni ured za Hrvate izvan RH te diplomatsko-konzularna predstavništva). U okviru analize stavova o pitanju uključivanja dijaspore u društveni razvoj Hrvatske problematizirat će se pitanja reprezentacije dijaspore u Hrvatskom saboru i uključivanje dijaspore u politički život Hrvatske, zatim pitanje investicija iz dijaspore te problematika povratka, odnosno doseljenja pripadnika dijaspore u Hrvatsku.

Metoda istraživanja

Identitetu pripadnika hrvatske dijaspore pristupilo se u istraživanju kao fluidnom fenomenu, podložnom promjenama zbog intenzivne interakcije u trokutu između države iseljenja, države useljenja i samih iseljenika.⁶ Odabran je interdisciplinarni metodološki pristup istraživanju, primarno u okviru znanstvenih disciplina povijesti i sociologije, radi boljeg razumijevanja totaliteta fenomena dijaspore. Pri tome se pripadnicima hrvatskih zajednica izvan Republike Hrvatske priznaje aktivna uloga u ekonomskim, kulturnim i političkim procesima kako u zemljama useljenja, tako i u Hrvatskoj. Osnov-

⁵ Saša Božić, »Is There a Croatian Diaspora in Europe? From 'Gastarbeiters' to Transmigrants and Ethnic«, *Croatian Studies Review*, 1 (2012.), 113-129.

⁶ Alan Gamlen, *Human Geopolitics: States, Emigrants, and the Rise of Diaspora Institutions*, Oxford University Press, Oxford, 2019., 7-8.

ne istraživačke metode koje su korištene su kvalitativna analiza ključnih strateških dokumenata koji daju smjernice politike Republike Hrvatske prema dijaspori, te intervjui i fokus-grupe. Provedeno je 28 intervjua s pripadnicima hrvatske dijaspore, povratnicima i useljenicima, te 11 fokus-grupa s minimalno pet sudionika, a u kojima je sudjelovalo 59 osoba (šest fokus-grupa s pet sudionika i pet sa šest sudionika). Te dvije istraživačke metode, intervjui i fokus-grupe, srodne su metode, ali i bitno različite, pa su u istraživanju kombinirane. Intervjui su omogućili dubinsko propitivanje elemenata svakodnevice pripadnika dijaspore, s naglaskom na osjetljivije teme, te pozadinu mišljenja i stavova koje ljudi nerado dijele u prisutnosti drugih. S druge strane, fokus-grupe su osigurale više informacija u jedinici vremena te pružile mogućnost razmjene mišljenja.⁷ Osnovni predložak za vođenje intervjua i fokus-grupa s temama za razgovor bio je identičan, uz prilagodbe od slučaja do slučaja ovisno o specifičnim karakteristikama pojedine dominantne teme razgovora. Prvenstveno se pri tome misli na pripadnost sudionika konkretnoj dijaspori. Zbog online načina održavanja fokus-grupa odlučeno je formirati ih s relativno manjim brojem sudionika nego što je to uobičajeno kada se provode uživo. Minimalan broj sudionika za održavanje fokus-grupe postavljen je na pet, a ujedno se taj broj pokazao kao optimalni postavljeni okvir jer je predstavljao najučinkovitiji broj sudionika. Naime, u online načinu provedbe grupnog razgovora naglašeno do izražaja dolazi brzina zamora sudionika. Stoga vjerujem da veći broj sudionika ne bi pridonio raspravi, već bi dio sudionika pasivizirao. Pri tome je ključno imati na umu jedan od osnovnih nedostataka i ograničenja istraživanja, a vezan je za metodološki aspekt provedbe intervjua i fokus-grupa. Analiza prikupljenih podataka tim putem ne opravdava donošenje općih zaključaka i ne može se govoriti o stavovima ukupne iseljeničke populacije. U pitanju je isključivo kvalitativan pristup, koji odgovara »na pitanja kako i zašto ali ne i koliko«.⁸

Sugovornici za intervjue i fokus-grupe prikupljeni su metodom grude snijega. Izbor metode uvjetovan je činjenicom da ne postoje podatci na temelju kojih bi se mogao izraditi popis iseljeničke populacije koji bi omogućio formuliranje probabilističkog uzorka. Stoga se pristupilo formiranju neprobabilističkog uzorka. Metoda grude snijega predstavlja mrežni oblik uzorkovanja, koji kreće od inicijalnih kontakata s manjim brojem sudionika, a

---

⁷ Vidi: Vesna Lamza Posavec, *Metodologija društvenih istraživanja. Temeljni uvidi*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2021., 89-115; Goran Milas, *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*, Naklada Slap, Zagreb, 2009., 585-597.

⁸ Isto.

zatim se nastavlja na temelju njihovih preporuka do željene veličine uzorka. Pri formiranju uzorka cilj nije bio postići reprezentativnost, već obuhvatiti što različitiije ispitanike i postići zastupljenost više kategorija predstavnika dijaspore. Time se želio osigurati uvid u raznolikost iskustava i mišljenja o odnosima unutar dijaspore, kao i o odnosima s Republikom Hrvatskom. Pri tome se mora napomenuti kako je provedbu tog dijela istraživanja pratilo mnogo izazova. U prvom redu odnosi se to na veliku stopu odbijanja sudjelovanja u istraživanju, bilo nakon ostvarenog inicijalnog kontakta ili općenito odbijanjem odgovora na upite poslane elektroničkom poštom. Ova situacija nije iznenađujuća te je zamijećena i u sklopu drugih istraživačkih projekata posvećenim temama Hrvata izvan Republike Hrvatske. Odraz je to dijelom i dubljih procesa koji se odvijaju unutar tih zajednica, a koji su se uostalom potvrdili i u razgovorima u odrađenim intervjuima i fokus-grupama. U konačnici, kontakt se nastojao ostvariti s ukupno više od dvije stotine pojedina, društava, klubova i drugih iseljeničkih organizacija, a provedeno je spomenutih 28 intervjua i 11 fokus-grupa.

Fokus-grupe i intervjue vodila su ukupno tri člana istraživačkog tima. Svim sugovornicima objašnjeni su cilj i svrha istraživanja te su potpisali suglasnost za sudjelovanje u istraživanju. Zajamčena im je anonimnost, pa će se u diseminaciji rezultata, uključujući i ovaj rad, umjesto njihovih imena koristiti pseudonimi. Većina fokus-grupa (njih devet) organizirana je putem online platforme Zoom, a uspjeli smo na taj način obuhvatiti pripadnike hrvatskih zajednica u SAD-u, Australiji, Njemačkoj, Švicarskoj, Austriji i Skandinaviji te jednu grupu doseljenika iz Južne Amerike (Argentina, Paragvaj, Venecuela i Čile). Pri tome valja napomenuti kako nekolicina sudionika fokus-grupa ima iskustvo života u više država. Dvije fokus-grupe organizirali smo uživo, s povratnicima, odnosno doseljenicima iz Australije te Argentine jer su svi sudionici tih dviju fokus-grupa rođeni u dijaspori, pa ih se ne može smatrati povratnicima. Drugoj i sljedećim generacijama unutar dijaspore pripadaju i sudionici online fokus-grupe s doseljenicima iz Južne Amerike, kao i sudionici fokus-grupe iz SAD-a, dok su ostale fokus-grupe po tom pitanju bile miješanog karaktera, s podjednakom zastupljenosti pripadnika dijaspore prve i druge generacije. S obzirom na to da je cijeli projekt konstruiran oko osam klastera useljeničkih zemalja u kojima je prisutno više od 50.000 Hrvata (Australija, SAD, Kanada, Južna Amerika, Skandinavija, Njemačka, Austrija i Švicarska), takva struktura fokus-grupa ostvarila je zadovoljavajuću širinu pogleda i iskustava vezanih za osnovne teme interesa u sklopu istraživanja. Trajanje fokus-grupa variralo je od jednog do tri sata.

Intervjui su također većinom provedeni putem interneta, njih 23. Pri tome je u četiri slučaja korištena aplikacija Zoom, četiri puta Skype, kao i

Whatsapp, zatim po tri puta aplikacija Microsoft Teams i Viber, po dva puta aplikacija Telegram i Google Meet te u jednom slučaju aplikacija Google Hangouts. Pet intervjua provedeno je uživo. Najkraći intervju trajao je sat vremena, a najduži četiri sata i trideset minuta. U intervjuima je sudjelovala i jedna osoba koja sama nema iskustvo migracije, ali je osnova njezine profesionalne karijere suradnja s iseljenicima i dijasporom, pa iz te perspektive predstavlja vrlo koristan izvor informacija. Intervjuirana je i jedna doseljenica iz Argentine, dva povratnika iz Australije, šest osoba koje trenutačno žive u Njemačkoj, po četiri osobe iz Australije i Danske, po tri iz Austrije i Švicarske, dvije iz Kanade i po jedna osoba iz Norveške te SAD-a. Pri tome veći broj intervjuiranih osoba ima iskustvo života i u drugim useljeničkim društvima, pa su intervjui omogućili relativno širok komparativni uvid u situaciju u različitim dijasporama. Intervjui i fokus-grupe provedeni su u razdoblju od srpnja 2021. do listopada 2022. godine.

Sudionici fokus-grupa, kao i sugovornici u intervjuima, po nizu čimbenika pokrivaju vrlo širok dijapazon osnovnih strukturnih identitetskih obilježja, kao što su dob, rod, razina obrazovanja, dužina boravka u iseljeništvu, pripadnost dijasporskoj generaciji. O tome će više riječi biti poslije, jer se upravo na tim osnovama iznijansirala heterogenost hrvatske dijaspore kojoj je posvećen ovaj rad, a koja do izražaja dolazi po ključnim domenama identifikacije pojedinaca sa zajednicom kojoj pripadaju u okviru useljeničkih društava te odnosa prema Republici Hrvatskoj kao zemlji podrijetla.

Osnaživanje hrvatskih zajednica u zemljama useljenja

Višestruki su razlozi osiguranja pomoći koju države podrijetla pružaju dijasporama u zemljama useljenja. Bolja organizacija dijasporskih zajednica, njihova povećana vidljivost te aktivnosti imaju izražen potencijal za unaprjeđenje bilateralnih odnosa između dviju država. Lobistički potencijal u tom smislu posebno se pokazao značajnim kada su u pitanju dijaspore u nekim od najmoćnijih svjetskih sila, a u trenutku kada su države ili društva podrijetla u kriznim situacijama. U kontekstu hrvatske suvremene povijesti najbolji primjer su aktivnosti hrvatske dijaspore tijekom Domovinskog rata. U literaturi se te aktivnosti često analiziraju u smislu tzv. meke moći (engl. soft power). U tom obliku moć ne podrazumijeva moment sile, već mogućnost utjecaja na druge i formuliranje »agende« te okupljanja saveznika u cilju ostvarenja svojih ciljeva.⁹ U mirnijim razdobljima lobistički potencijal dijaspore do izražaja dolazi u smislu promocije države podrijetla te njezinog prvenstveno gos-

---

⁹ Joseph Nye, *Power in the Global Information Age: From Realism to Globalization*, Routledge, London, 2004., 5.

podarskog razvoja. S druge strane, osnaživanje dijaspora podrazumijeva i njihovo snažnije vezivanje za zemlju podrijetla, a to se odražava na njihovo snažnije uključivanje u cjelokupni razvoj društava iz kojih potječu. Ta dva polja razvoja hrvatskih zajednica izvan Republike Hrvatske obuhvaćena su i Zakonom o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. Pri tome, međutim, nije izravno spomenuta uloga dijaspore u razvoju vanjske politike Republike Hrvatske kao posljedice osnaživanja dijaspor-skih zajednica. No već očuvanje identiteta zemlje podrijetla nosi političku poruku i u tom kontekstu ima »težinu«.

Aktivnosti na kojima se temelje inicijative posvećene jačanju zajednica Hrvata izvan Republike Hrvatske obuhvaćene su većinom poglavljima tri, četiri i pet Zakona, od članka 33. do članka 65. U tu svrhu propisuju se mogućnosti besplatnog učenja hrvatskog jezika, pokretanja programa učenja hrvatskog jezika i kulture, najavljuje se omogućivanje korištenja sustava e-obrazovanja, osnivanje lektorata hrvatskog jezika i književnosti na stranim visokim učilištima te stipendiranje učenika i studenata. Posebno se naglašava važnost informiranja Hrvata izvan Republike Hrvatske. Sve to potvrđuje proces sazrijevanja shvaćanja pojma dijaspore, koja se u cjelini ne interpretira više primarno kao populacija koja je na privremenom radu u inozemstvu i koje je smisao postojanja »san o povratku«, već se kao jedan od ključnih ciljeva postavlja održavanje veze s njima te potpora njihovu razvoju u inozemstvu. Time se ujedno dijaspore potvrđuju kao transnacionalne zajednice, s pretpostavkom da se u njihovih pripadnika razvija neka vrsta hibridnog kulturnog identiteta u kojem se dopunjavaju elementi identiteta društava useljenja s elementima identiteta društava podrijetla.¹⁰ Međusobno se ne isključuju već se dopunjavaju i postoje istodobno. No pri tome se pojavljuju problemi u pogledu definicije dijaspore i njezinih pripadnika iz perspektive države podrijetla, a oni se u velikoj mjeri reflektiraju na pitanje rada državnih tijela te institucija zaduženih za unaprjeđenje odnosa s dijasporom.

Definicija dijaspore i organizirani oblici njezina djelovanja

Prema Zakonu, osnova je djelovanja spram Hrvata izvan Republike Hrvatske suradnja sa »svim oblicima organiziranja Hrvata u svijetu (udruge, organizacije, institucije, kulturni centri, hrvatske katoličke misije i dr.)« na kulturnom, obrazovnom, znanstvenom, gospodarskom, športskom i drugim poljima.¹¹ Fokus na organizirane oblike aktivnosti u skladu je s nekim od najutjecajni-

¹⁰ Homi Bhabha, *The Location of Culture*, Routledge, New York, 1994.

¹¹ Članak 46, *Zakon o odnosima RH s Hrvatima izvan RH*.

jih pokušaja definicije dijaspore. Tako je kao jedan od ključnih elemenata u formiranju dijaspore, između ostalih, Safran prepoznao svijest o pripadnosti dijasporskoj zajednici i solidarnost koja se izražava kroz organizacije.¹² Slično je i Sökefeld zaključio da je u kreiranju dijaspore važan upravo razvoj organizacija u kojima se nastavlja razvijati zajednički identitet.¹³ No treba imati na umu da se ne aktiviraju svi članovi dijaspore u organizacijama i da nisu svi jednako aktivni. Potvrdili su to i brojni sugovornici u fokus-grupama te intervjuima u sklopu našeg istraživanja. Prema njima, broj Hrvata aktivnih pri dijasporskim organizacijama u odnosu na njihov ukupni broj vrlo je malen. Kao osnovni razlog tome, za sve dijaspore o kojima je bila riječ u sklopu našeg istraživanja, u pravilu se navodi nedovoljna otvorenost, odnosno nedovoljna privlačnost klubova i društava širem krugu populacije. Klubovi i društva osnovani su u specifičnom okruženju uglavnom u razdoblju između 1950-ih i 1970-ih godina, a načini djelovanja od tada su u pravilu nepromijenjeni. Starijoj generaciji iseljenika predstavljali su svojevrsna utočišta, jer su se u useljeničkim društvima osjećali strancima. Mlađe generacije ne osjećaju se strancima i u mnogo manjoj mjeri osjećaju potrebu za njihovim pohađanjem. Pojedini predstavnici mlađih generacija ipak su se više angažirali i posljednjih godina preuzimaju vodstvo klubova i društava, no najčešće ih vode po sličnom principu, uhodanom u prethodnim desetljećima. S obzirom na to da je sve manje pripadnika starije iseljeničke generacije koji ih redovito pohađaju, a većini mlađe generacije te novodoseljenim Hrvatima slični oblici provođenja slobodnog vremena nisu u toj mjeri atraktivni, klubovi i društva nalaze se pred brojnim problemima u funkcioniranju, što rezultira smanjenim obujmom aktivnosti, gašenjem, financijskom nesolventnosti itd. Jedna od sudionica, predstavnica mlađe generacije u hrvatskoj zajednici u Australiji, istaknula je:

INES (Australija): *Kako se hrvatski identitet definira u tim zajednicama, u tim klubovima, u tim društvima, nije isto kako se taj identitet definira u obitelji i u svakodnevicu.*

Zbog toga se mnogi udaljavaju od aktivnosti u tom organiziranom obliku života zajednice, a koji se vrti oko »tri F — football, faith and food«, čemu zasigurno možemo dodati i četvrto F — folklor.

---

¹² William Safran, »Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return«, *Diaspora*, 1 (1991), br. 1, 83-84.

¹³ Martin Sökefeld »Mobilizing in Transnational Space: A Social Movement Approach to the Formation of Diaspora«, *Global Networks*, 6 (2006), br. 3, 267.

INES (Australija): *Ako nisi od te tri stvari, što tebi hrvatska zajednica može pružiti. Ja kao mlada ženska osoba, ja nemam šta puno dobiti od hrvatskih društava, jer su to muška društva, s muškim interesima i ne prate kako se koja generacija barem odgajala, školovala, napredovala u životu... Od 1960-ih se nije promijenilo ništa. Svakodnevica moje generacije — te tri stvari nisu srž.*

KREŠIMIR (Australija): *Postoji dojam da je dijaspora i Hrvati u dijaspori, da su ljudi koji idu u klubove. Po meni, to je možda 10-20%, čak sam možda rekao i previše.*

Te su opservacije potvrdili i doseljenici iz Australije u Hrvatsku. Najveći problem vide u onovnom cilju oko kojeg se tamošnja zajednica formirala u drugoj polovici 20. stoljeća, a to je ideja samostalne hrvatske države. Njezinim nastankom, paradoksalno, izgubljen je znatan dio smisla postojanja tih klubova i društava, jer je, prema sugovornicima, izjašnjavati se kao Hrvat do 1990. bio politički stav usmjeren prvenstveno protiv Jugoslavije. Klubovi i društva teško i sporo preorijentiraju svoje aktivnosti u novim okolnostima na druge elemente okupljanja zajednice. Relativno su zatvoreni za druge grupe, bilo unutar dijasporske populacije, bilo u kontekstu useljeničkog društva u cjelini. Još uvijek funkcioniraju na principu volontarizma pojedinaca, koji ih vode amaterski, a to stvara problem u smislu transformacije.

Mlađi pripadnici dijaspore, druga, treća i sljedeće generacije u bilo kojoj od država obuhvaćenih našim istraživanjem, mnogo su manje zainteresirani za snažniji angažman u okviru zajednice, unatoč načelnom glasnom isticanju svoga podrijetla kao važnog elementa osobnog identiteta. U konačnici to rezultira problemom u smislu reprezentativne zastupljenosti cjelokupne dijaspore u okviru klubova i društava, a u kontekstu fokusa Zakona upravo na taj aspekt njezina funkcioniranja. Mlađim generacijama iseljenika u pravilu nisu zanimljive teme i stavovi koji prevladavaju u društvima i organizacijama uspostavljenim mnogo prije njihova dolaska. Njihov je identitet formiran u znatno drukčijem kontekstu u Hrvatskoj u odnosu na starije generacije iseljenika, kao i na one rođene u dijaspori. Stoga su vrlo rijetki pripadnici »novije« iseljeničke populacije, a ukupno ih je više desetaka bilo uključeno u razgovore tijekom istraživanja, koji su aktivni pri nekom od hrvatskih društava i klubova. U tom kontekstu, primjerice, sudionici jedne fokus-grupe iz Njemačke osnovni razlog manjku svojeg angažmana vide u lošim međuljudskim odnosima u dijasporskim organizacijama. Isto je potvrdio sugovornik za hrvatska društva i klubove u Švicarskoj. Pri tome su sudionici fokus-grupe iz Njemačke čak istaknuli da je i one nove doseljenike koji su

bili zainteresirani za veći angažman starija generacija iseljenika u tome spriječila.

MATEJ (Njemačka): ... *kvazi starosjedioci teško predaju novopridošlima svoje funkcije i nove ideje nisu baš lako prihvaćene...*

Sudionici fokus-grupe u Njemačkoj zaključili su kako je generacijska razlika u svjetonazorima većinom posljedica razlike društvenog konteksta u Hrvatskoj u vrijeme iseljavanja, odnosno različitih iskustava integracije u useljeničko društvo. Danas su mladi iseljenici u mnogo boljem položaju nego što su nekada iseljenici bili u oba pogleda. U konačnici to rezultira velikim brojem pripadnika dijaspore koji se ne aktiviraju u institucionalnoj strukturi dijasportske svakodnevce, a potencijalno bi njezinu razvoju mogli znatno pridonijeti u više aspekata.

Državna tijela i institucije s ciljem unaprjeđenja suradnje s dijaspomom

Problem nereprezentativnosti društava, organizacija i institucija aktivnih u dijaspori za cjelokupnu populaciju posebno dolazi do izražaja s obzirom na postojeći princip izbora članova Savjeta Vlade Republike Hrvatske za Hrvate izvan Republike Hrvatske. Naime, članovi Savjeta biraju se na prijedlog »najznačajnijih i najbrojnijih udruga, organizacija, institucija ili drugih oblika organiziranja«. ¹⁴ To znači da privatna i/ili osobna kandidatura nije moguća, što uvelike onemogućava postizanje kvalitetnije reprezentativnosti predstavnika dijasportskih zajednica u Savjetu. Time se olakšava »glasnoj manjini« preuzimanje uloge glasnogovornika cjelokupne populacije, što može negativno utjecati ako se uzme u obzir da su ti pojedinci ili grupe nerijetko aktivni u okviru neke od političkih opcija, odnosno često javno iznose svoje ideološke i političke stavove. Nije to specifičnost hrvatske dijaspore, pa i Shain na teorijskoj razini razlikuje »jezgru« ili »organizacijsku elitu«, zatim pasivne članove koji se odazivaju na poziv i tzv. tihe članove, koji su u pravilu nezainteresirani, a aktiviraju se u pravilu tek u slučaju kriza. ¹⁵ Nijedna dijaspora nije homogena, a pojedince koji ne pokazuju interes za značajnije angažiranje vrlo je teško animirati. No ovakva zakonska odredba rezultira činjenicom da gotovo nitko od sugovornika u intervjuima i fokus-grupama u sklopu našeg istraživanja, a mogu se smatrati pripadnicima novije iseljeničke generacije, nije upoznat s postojanjem i radom Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH kao ni Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan RH. Razlog je njihova slabija aktivnost pri hrvatskim društvima i klubovima u dijaspori.

---

¹⁴ Članak 19, *Zakon o odnosima RH s Hrvatima izvan RH*.

¹⁵ Yossi Shain, *Kinship and Diasporas in International Affairs*, University of Michigan Press, Ann Arbor, 2007., 130.

S druge strane, za njih češće znaju Hrvati koji su aktivni pri hrvatskim organizacijama, društvima i klubovima, no u ocjenama njihova rada bili su izrazito kritični. Posebno su naglasili neprecizne i nejasne kriterije izbora predstavnika dijaspore u Savjet. Argumentirali su to u više primjera neuspjehom kandidata nekih od najuglednijih i najbrojnijih organizacija za predstavnike svojih zajednica u Savjetu. Nisu pri tome posebno problematizirali kvalitetu izabranih predstavnika, već ih je zasmetao postupak, odnosno to što nisu dobili ni obrazloženje odluke. Dodatno, jedan od članova Savjeta u jednom od prethodnih saziva izrazito se kritički osvrnuo na njegov rad. Posebno je naglasio rijetko sastajanje na godišnjoj razini, kao i činjenicu da Savjet radom obuhvaća sve hrvatske zajednice diljem svijeta. Kombinacija tih dviju okolnosti onemogućava u praktičnom smislu istinsko artikuliranje te rješavanje problema. Problemi s kojima se hrvatske zajednice susreću u različitim državama strukturno su vrlo raznoliki, jer Hrvati u Bosni i Hercegovini, primjerice, nemaju jednake probleme kao Hrvati u Mađarskoj, Italiji ili Njemačkoj, odnosno Australiji, SAD-u ili državama Južne Amerike. Okupljanje svih predstavnika na rijetkim sastancima ostavlja među iseljenicima dojam da nema volje za stvarnim rješavanjem problema. Stoga su mnogi sugovornici istaknuli da djelovanje Savjeta doživljavaju primarno kao formalno te da Savjet ne ispunjava planiranu svrhu.

TONI (SAD): *Problem koji sam ja sa Savjetom imao je strukturan. Savjet je nažalost formiran da obuhvaća cijeli svijet, a to ne funkcionira. Ne postoji jedna dijaspora, nego mnogo dijaspora... Strukturno bi trebala barem tri Savjeta. Drugi problem je bio što smo imali jedan sastanak godišnje, koji je trajao tri dana. Dva dana bila su rezervirana za različita primanja, večere, prezentacije, kao i logističke detalje oko pravilnika vezanih uz funkcioniranje Savjeta, a samo tri-četiri sata bila su posvećena stvarnoj diskusiji. Možete zamisliti kada imate grupu od 60 ljudi koji svi žele reći što ih muči...*

MAJA (Australija): *... to je samo »photo opportunity«. Da se dva puta na godinu slikate s pedeset ljudi iz dijaspore i možete reći mi surađujemo. Zakon o suradnji s dijasporom nije sukladan realnosti. Vi imate 70% Hrvata koji nisu članovi društava, koji nisu članovi udruga i to je svačije pravo... Zašto ja ne mogu jednu sveučilišnu profesoricu koja se identificira kao Hrvatica, nije članica klubova, kandidirati ju.*

Veći broj sudionika zaključio je kako se time šalje loša poruka dijaspori, a prati je medijski fokus na negativnosti, afere i skandale. Pri tome su se sugovornici uglavnom referirali na svakodnevne vijesti iz Hrvatske o korupciji i sl. U tom širem kontekstu veći broj sudionika zaključio je kako u veli-

kom dijelu dijaspore prevladava dojam da Hrvatska samo deklarativno ističe cilj ostvarivanja suradnje s iseljenicima, a prvenstveno želi od njih novčanu i materijalnu pomoć. U tom kontekstu je većina sugovornika koji su sudjelovali u istraživanju iskazala duboko nezadovoljstvo radom hrvatskih diplomatsko-konzularnih predstavništava. Pri tome su se prigovori u pravilu odnosili na strukturne probleme, neovisne o radu pojedinog konzula ili veleposlanika u pojedinoj državi. Posebno je u više navrata naglašena nekonzistentnost i nedostatak kontinuiteta aktivnosti, pa kako je primijetio jedan od sugovornika, »svaki konzul i veleposlanik koji dođe kreće ispočetka ili iz negativne početne pozicije«. No mora se naglasiti kako je pred diplomaciju postavljen i prilično težak zadatak s obzirom na relativno malen broj veleposlanstava i konzulata, te malobrojnost djelatnika, s jedne strane, a s druge široku rasprostranjenost i brojnost dijaspore koja ima velika očekivanja. Primjerice, jedan od povratnika iz Južne Amerike istaknuo je u razgovoru vođenom u ljeto 2022. kako je u Argentini tek početkom 2025. moguće doći na red za početak postupka dobivanja hrvatskog državljanstva, a uz to veleposlanstvo u Argentini (uz dva konzulata, u Cordobi i San Miguel de Tucumánu) pokriva i područje Paragvaja i Urugvaja. U cijeloj Južnoj Americi veleposlanstva se nalaze još samo u Brazilu (uz dva konzulata, u Rio de Janeiru i Coritibi) te Čileu (uz konzulate u Punta Arenasu, Antofagasti i Iquiqueu). Osoblje u Čileu pokriva Boliviju, Ekvador i Peru, dok se iz Brazila pokrivaju Kolumbija, Venezuela te Trinidad i Tobago. U Australiji su uz veleposlanstvo još tri konzulata (Sydney, Melbourne i Perth). U Kanadi postoje veleposlanstvo i dva konzulata (Mississauga i Vancouver), a nešto više ih je u SAD-u, gdje uz veleposlanstvo u Washingtonu djeluju konzulati u Chicagu, Los Angelesu, New Yorku, Pittsburghu, Seattleu, Kansas Cityju, New Orleansu, Houstonu, Anchorageu i St. Paulu. Unatoč tome, pripadnici dijaspore u SAD-u iznijeli su u razgovorima tijekom istraživanja snažan dojam da je SAD kao jedna od svjetskih velesila u kontekstu vanjske politike »zastupljen«, kao i Hrvati ondje. Posebno su naglasili izrazito komplicirano prikupljanje bilo kakvih informacija. S druge strane, većina iseljenika u Zapadnoj Europi koja je sudjelovala u istraživanju izjavila je da sve što im je potrebno brže rješava osobnim dolaskom u Hrvatsku — to im je manje komplicirano nego u komunikaciji s diplomatsko-konzularnim predstavništvima.

Dodatno, u sklopu istraživanja pokazalo se nezadovoljstvo gotovo svih sudionika, bez obzira na dijasporu kojoj pripadaju, stupnjem uključivanja osoblja diplomatsko-konzularnih predstavništava u razvoj dijasporskih zajednica. U osnovi, dijaspora od diplomacije očekuje inicijative i veći utjecaj, posebno na kulturnom planu, koji bi pojedincima, društvima i organizacijama pomogao u kvalitetnom okupljanju većeg broja iseljenika te unaprijeđenju

njihova rada i aktivnosti. Takvo očekivanje proaktivnije uloge diplomacije znatno se razlikuje od tradicionalne uloge diplomatsko-konzularnih predstavništava, no ako se unaprjeđenje odnosa s dijasporom smatra državnim interesom, taj tip praksi morat će se razvijati. To će omogućiti prije svega bolju komunikaciju i informiranost obiju strana kao osnovni uvjet unaprjeđenja odnosa u svim pitanjima koja su u ovom radu na temelju iskaza pripadnika dijaspore identificirana kao problematična. Trenutačno, programi i projekti namijenjeni dijaspori najčešće ne dolaze do šireg kruga ljudi, a to posebno negativno utječe na drugi identificirani cilj Zakona o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske (nakon osnaživanja hrvatskih zajednica u zemljama useljenja) — snažnije uključivanje pripadnika dijaspore u društveni razvoj Republike Hrvatske.

Uključivanje dijaspore u društveni razvoj Republike Hrvatske

Reprezentacija dijaspore u Hrvatskom saboru i uključivanje pripadnika dijaspore u politički život Republike Hrvatske

Najdirektniji oblik uključivanja dijaspore u društveni razvoj država podrijetla je njihova prisutnost u parlamentu, predstavničkom tijelu građana i nositelju zakonodavne vlasti. U tom smislu Hrvatska nije nikakva iznimka na europskoj ili globalnoj razini, jer su različiti oblici zastupstva dijaspore u državnim parlamentima 2019. bili razvijeni u 149 država svijeta, uključujući, među članicama Europske unije, primjerice Francusku, Italiju i Portugal.¹⁶ Krug zemalja koje se odlučuju na sličnu praksu sve je veći. Svaka od tih država razvija specifične modalitete uključivanja dijaspore u donošenje odluka na najvišoj razini. Pripadnici dijaspore u Republici Hrvatskoj imaju pravo birati tri svoja predstavnika u Hrvatski sabor, a razvoj tog tipa uključivanja dijaspore može se pratiti od početka 1990-ih, no tek je izmjenama izbornog zakona 1995. uvedena zasebna izborna jedinica za državljane Republike Hrvatske bez prebivališta na njezinom teritoriju. Prema izmjenama zakona mogli su birati 12 svojih predstavnika u Sabor.¹⁷ Ta se odluka ubrzo počela glasno problematizirati u domaćem javnom prostoru. Osnovni razlog tadašnjih prigovora političke oporbe bio je što su na izborima svi zastupnici dijaspore u

¹⁶ Michel S. Laguerre, *Parliament and Diaspora in Europe*, Palgrave Macmillan, New York, 2013; Tudi Kernallegenn i Émilie van Haute, »Why study political parties abroad? Diasporas as new arenas for party politics«, u: *Political parties abroad: A new arena for party politics* (ur. Tudi Kernallegenn i Émilie Van Haute), Routledge, London, 2020., 1.

¹⁷ Jakov Žižić, »Razvoj, obilježja i perspektive posebnog političkog predstavljanja Hrvata izvan Republike Hrvatske«, u: *Hrvatska izvan domovine* (ur. Marin Sopta, Franjo Maletić i Josip Bebić), Golden marketing-Tehnička knjiga, Zagreb, 2015., 465.

praksi bili predstavnici jedne političke stranke, Hrvatske demokratske zajednice. Argumentacija protiv takvog zakonodavnog rješenja bila je usmjerena prvenstveno na isticanje kako je s obzirom na relativno nisku izlaznost glasača u dijaspori potrebno manje glasova nego je to bilo u Hrvatskoj. Usporedno s tim načelno se dovodila u pitanje opravdanost glasovanja dijaspore te njezin utjecaj na formiranje vlasti u Hrvatskoj s obzirom na to da pravo glasa imaju osobe koje ne žive na njenom teritoriju. Rezultat su bile promjene 1999. godine kada je fiksni broj od 12 zastupnika zamijenjen proporcionalnim brojem zastupnika u odnosu na broj glasača, a mogao je iznositi od nula do 14. Današnje zakonske odredbe datiraju iz 2010. kada je ponovno uveden fiksni broj predstavnika dijaspore u Hrvatskom saboru, no postavljen je na simbolična tri.¹⁸

Usporedno s tim razvojem situacije, nije ponovno formirano ministarstvo iseljeničtva, a mogućnosti glasovanja u inozemstvu ograničene su isključivo na prostore diplomatsko-konzularnih predstavništava, dok je prije to bilo moguće organizirati i u hrvatskim klubovima te društvima. Za pripadnike dijaspore u velikim državama kao što su SAD, Kanada, Australija te zemlje Južne Amerike to znači da državljani Hrvatske, žele li glasati, moraju putovati više tisuća kilometara, što u konačnici vodi tome da ne prakticiraju svoje ustavno pravo. S tim u vezi u javnom se prostoru često spekulira s mogućnosti uvođenja dopisnog ili e-glasanja. Sugovornici u našem istraživanju iz Australije, SAD-a i Kanade, useljeničkih država u kojima su predstavnici dijaspore pokazali najviše interesa za tu temu, drže da uvođenje dopisnog ili e-glasanja ne bi znatnije utjecalo na broj glasača koji bi izlazili na izbore, barem ne u mjeri da bi predstavljali znatniju razliku u rezultatima, ali smatraju da bi njegovo uvođenje bila simbolično važna gesta u odnosu prema dijaspori.

Drugi problem u pogledu sudjelovanja dijaspore na izborima i njihova predstavništva u Hrvatskom saboru iskristalizirao se kroz stav dijela sugovornika kako njihov glas nije u konačnici ni bitan, jer će u izboru svoga predstavnika svakako biti preglasani. Posljedica je to činjenice da ključnu ulogu u izboru predstavnika dijaspore u Hrvatskom saboru imaju Hrvati u Bosni i Hercegovini. To je većina sugovornika istaknula kao velik problem, ne želeći time umanjiti Hrvatima iz Bosne i Hercegovine pravo glasa. U tom kontekstu svakako vrijedi navesti prakse u nekoliko drugih država koje imaju predstavnike dijaspore u državnim parlamentima, ali koji se biraju u više izbornih jedinica. U Francuskoj se predstavnici dijaspore biraju za svaku od jedanaest izbornih jedinica na koliko su »podijelili« svijet (Kanada i SAD,

---

¹⁸ Jakov Žižić, nav. dj., 465-466.

Srednja i Južna Amerika, Sjeverna Europa i Grenland, zemlje Beneluksa, zemlje Pirenejskog poluotoka i Monako, Liechtenstein i Švicarska, Srednja i Istočna Europa, Južna Europa uz Izrael, Turska i Palestinski teritoriji, zemlje Magreba, Središnja, Istočna i Južna Afrika te veći dio Srednjeg Istoka; Bjelorusija, Ukrajina, Rusija, Moldavija, Oceanija te veći dio Azije). U Portugalu dva su predstavnika europske dijaspore u parlamentu, a dva za ostatak svijeta. Italija bira predstavnike dijaspore u četiri izborne jedinice: Europa (uključujući Rusiju, Tursku i Grenland), Južna Amerika, Srednja i Sjeverna Amerika te Afrika, Azija, Oceanija i Antarktik. Prijedlozi o uvođenju više jednomandatnih izbornih jedinica za dijasporu, kao i o uvođenju kombiniranog izbornog sustava u kojem bi pripadnici dijaspore glasali u izbornoj jedinici na razini cijele države, postoje za sada »na papiru« i tek će se vidjeti kako će se u tom pogledu razvijati situacija.¹⁹ Javna rasprava o tom pitanju te njegova šira kontekstualizacija zasigurno bi pridonijela i senzibilizaciji dijela hrvatskog javnog mnijenja koje je načelno nesklono sudjelovanju dijaspore na izborima.

Javna debata koja se do sada vodila o opravdanosti glasanja dijaspore i koja je bila uglavnom negativno intonirana imala je — što je potvrdilo i naše istraživanje — različit odjek među pripadnicima dijaspore. Većina sugovornika, a posebno pripadnika mlađe generacije te novih iseljenika, nije pokazala izraženu volju za sudjelovanjem na izborima. Predstavnici druge i treće generacije u pravilu teško uopće prate situaciju na domaćoj političkoj sceni, jer većina ne vlada dovoljno hrvatskim jezikom. Osnovni izvor informacija su im roditelji i šira rodbina, ali većinom nisu ni zainteresirani. Među novijim iseljenicima obuhvaćenim našim istraživanjem možemo razlikovati dva tipa. S jedne strane riječ je o mlađim, visokoobrazovanim osobama kojima se odlaskom iz Hrvatske otvarala mogućnost profesionalnog karijernog napretka. Oni su bez obzira na društvo useljenja uglavnom bili suzdržani u izricanju stavova o političkoj situaciji u Hrvatskoj i u načelu su naglašavali nezainteresiranost za političke teme. S druge strane, kod nižekvalificiranih iseljenika prevladava izrazito kritičan stav prema situaciji u Hrvatskoj. Osnovna motivacija njihova odlaska bila je nemogućnost ostvarenja onoga što smatraju osnovnim preduvjetima normalnog života, a to su posao i plaća koja bi im osigurala kvalitetan život. Duboko su razočarani te u pravilu zaključuju kako se ništa ne može promijeniti, pa ne žele ni pratiti domaću politiku ni

¹⁹ Mirjana Kasapović, »Tko i kako predstavlja 'dijasporu'«, *Političke analize*, 1 (2010), br. 3, 19; Jakov Žižić, nav. dj., 469; Mateo Žugaj i Stjepan Šterc, »Hrvatske izborne jedinice — postojeći nesklad i buduće promjene«, *Pilar — Časopis za društvene i humanističke studije*, 11 (2016.), br. 2, 9-33.

sudjelovati na izborima. Osim toga, kod mlađih pripadnika dijaspore prepoznaje se jako zastupljen stav da nemaju pravo utjecati na izbor vlasti u državi u kojoj ne žive te za to ne snose posljedice.

DOMAGOJ (Australija): *Ja tamo ne mislim živiti i mislim da nemam pravo mijenjat tamo vladu i glasovat.*

S obzirom na to mora se naglasiti da je takav stav ipak posljedica loše informiranosti, a zasigurno dijelom i negativne medijske kampanje, uslijed čega velik dio iseljenika ne razumije stvarnu situaciju, kako je to primijetila sudionica fokus-grupe iz Australije:

INES (Australija): *... ako postoji taj zastupnik u saboru i ako imas državljanstvo, imaš i pravo i obvezu da pratiš politiku i ako želiš dati glas da ga daš u punom znanju. Ako je to dio našeg državljanstva trebalo bi više informacija, ne objašnjava se za šta se glasa, ne znaju kako se glasa, za koga, za šta... ti ne glasaš za cijeli sabor. Ti glasaš za svog zastupnika. Institucije moraju bolje informirati ljude.*

S obzirom na to da je broj predstavnika dijaspore u Hrvatskom saboru fiksiran, oni će svakako biti izabrani, pa je bolje kada što više pripadnika dijaspore glasuje te će izbor njihovih predstavnika biti reprezentativniji. U tom smislu razmišljanje o izbjegavanju utjecaja na izbor vlasti u državi u kojoj se ne živi nije opravdano, osobito s obzirom na malen broj predstavnika dijaspore u Saboru. No to je u određenoj mjeri također posljedica njihove interpretacije politike Hrvatske prema dijaspori. Stoga je dio sugovornika istaknuo kako bi osnovni cilj Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan RH te Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH trebalo biti upravo povećanje broja predstavnika dijaspore u Hrvatskom saboru, jedinom mjestu na kojem se zaista mogu zastupati njezina prava i interesi. Time se opet potvrdilo nezadovoljstvo ulogom i položajem dijaspore u društvenom razvoju Republike Hrvatske. Bez zadržke su to istaknuli sudionici fokus-grupe u SAD-u zaključivši kako je u velikom dijelu dijaspore prevladao osjećaj nepoželjnosti te svojevrsne »jednosmjerne ulice« u odnosima s Hrvatskom, pa su se mnogi prije izrazito aktivni pojedinci razočarali i povukli iz života zajednica kojima pripadaju. Posebno razočaravajućim smatraju činjenicu da hrvatske vlasti nisu prepoznale želje brojnih iseljenika koji su htjeli pomoći. Pri tome su naveli i niz konkretnih inicijativa koje su nastojali pokrenuti, ali koje nisu realizirane, što nas dovodi do pitanja uloge dijaspore u gospodarskom razvoju Hrvatske.

Dijaspora i investicije u Republiku Hrvatsku

Praktički svi sudionici istraživanja izrazili su potencijalnu zainteresiranost za ulaganje u Hrvatsku kada bi imali dovoljno kapitala za takav pothvat. To vri-

jedi istaknuti bez obzira na to što su se u razgovorima na tu temu često spominjale brojne afere u kojima pripadnici dijaspore nisu mogli ostvariti svoje ulagačke namjere, problemi s kompliciranom birokracijom, složen pravosudni i zakonodavni sustav itd. No pod pojmom ulaganja apsolutna većina sudionika istraživanja razumjela je kupnju individualne nekretnine i eventualno njezino korištenje u turističke svrhe. To nije tip ulaganja koji se u pravilu u hrvatskom javnom prostoru podrazumijeva kada je riječ o privlačenju investicija iz dijaspore, bez obzira na to što priljev kapitala iz inozemstva putem doznaka stalno predstavlja od oko 3% do više od 5% bruto domaćeg proizvoda Republike Hrvatske te nadmašuje sva inozemna ulaganja.²⁰ Zanimarivanje te činjenice posljedica je loše informiranosti, ovaj put domaćeg stanovništva, te neupravljanja očekivanjima, odnosno slikom o hrvatskoj dijaspori od strane hrvatskih vlasti. Kako je zaključila nekolicina sugovornika u jednoj od fokus-grupa, a bila je riječ o profesionalcima u financijskom sektoru i stručnjacima za gospodarstvo, ljudi u Hrvatskoj, s jedne strane, nisu svjesni visine doznaka »malih« ljudi diljem svijeta. S druge, poslovni ljudi ne ulažu zbog emocija, nego zbog povrata kapitala, odnosno zarade. Emocija može biti dostatna tek da poslovni čovjek hrvatskog podrijetla uključi Hrvatsku u razmišljanje kao mjesto moguće investicije.

SREČKO (doseljenik iz Australije): ... *ljudi ne ulažu zbog emocija, nego povrata novca i zarade... To što u iseljeništvu ima vrlo bogatih ljudi, to ne znači da su oni investitori. Najveći broj među njima su, primjerice, građevinari, koji mogu biti u stanju izgraditi fantastične projekte, ali oni nisu investitori, već izvođači. Od njih se može očekivati gradnja kuće, kupnja zemljišta, ali oni neće kupiti veliku kompaniju primjerice.*

JOSIP (doseljenik iz Australije): *Kapital gleda povrat. On je kao voda, ako mu olakšaš put, doći će. Što konkretnije informacije daješ investitorima oni će doći.*

Nadalje, sudionici iste fokus-grupe istaknuli su kako zbog nerealnih očekivanja i dijaspora sama sebi stvara probleme. Iseljenici, smatraju, ne mogu očekivati da im Hrvatska nešto duguje i da ih treba dočekati s povlasticama, već moraju djelovati ravnopravno sa svima na tržištu. Institucije države trebaju pripadnicima dijaspore zainteresiranim za investiranje, kao i svim drugim investitorima, omogućiti samo kvalitetne informacije. Nesumnjivo je da je u cjelini hrvatske dijaspore znatan broj vrlo bogatih pojedinaca, koji se

²⁰ Caroline Hornstein-Tomić, Katharina Hinić i Ivan Hrstić, »Croatia's Diaspora Strategy — History, Transition, Status, and Outlook«, u: Liam Kennedy (ur.), *The Routledge International Handbook of Diaspora Diplomacy*, Routledge, Abingdon, 2022., 94-106.

moгу smatrati potencijalno velikim investitorima. Uostalom, više njih je već ostvarilo značajne projekte u Hrvatskoj, no u odnosu na ukupnu veličinu hrvatske dijaspore njihov je broj relativno malen. U tom smislu treba imati realna očekivanja. Uostalom, kada govorimo o iseljenicima tijekom 20. stoljeća često se polazi od činjenice da je uglavnom bila riječ o niskoobrazovanim pojedincima koji su po dolasku u useljenička društva obavljali najteže poslove. Osim toga, kako je sudionik druge fokus-grupe istaknuo, i u drugoj generaciji naše dijaspore dominirala su strukovna zanimanja, dok je udio visokoobrazovanih, osobito u financijskom sektoru o kojem govorimo u kontekstu investicija, relativno malen. U tom kontekstu Dino zaključuje:

DINO (Australija): ... *manje od 10% Hrvata druge generacije je išlo na fakultet... jako malo ljudi je imalo svoj biznis... manjak poslovnog duha vlada u okviru hrvatskih zajednica, jer nije prihvatljivo pogriješiti, ne uspjeti u jednom biznisu, drugom, trećem, da bi uspio u četvrtom-petom. Na to se među Hrvatima jako loše gleda. No mlađe generacije su i po tom pitanju ipak drugačije.*

Dakle, potencijal privlačenja investitora hrvatskog podrijetla iz inozemstva postoji i kad su u pitanju pripadnici druge, treće i sljedećih generacija, ako gospodarska klima osigura preduvjete za to. Spomenuti stručnjaci iz financijskog sektora i gospodarstva drže da se Hrvatska razvija u tom smjeru te da postaje sve sigurnije tržište. Ispunjavanje tog preduvjeta predstavlja ujedno uvjet za privlačenje većeg broja pripadnika dijaspore na povratak, odnosno useljenje u Hrvatsku, što je treći ključan cilj Zakona o odnosima RH s Hrvatima izvan RH.

Povratak/doseljavanje pripadnika dijaspore u Hrvatsku

U svrhu ostvarenja cilja povratka, odnosno doseljenja pripadnika dijaspore, u sklopu Središnjega državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske osnovan je »ured dobrodošlice« kako bi se olakšala integracija svima koji se vrate/dosele, a onima koji tek razmišljaju o toj mogućnosti osigurale ključne informacije i tako ih se potaknulo na odluku. U sklopu ureda osigurana je i savjetnička pomoć u rješavanju pravnih i drugih pitanja. Takav će angažman zasigurno olakšati integraciju, koja je prema istraživanjima dosad bila prilično izazovna, a povratnici i doseljenici nerijetko su se osjećali nepoželjnima.²¹

---

²¹ Čapo Žmegač, Jasna; Hornstein Tomić, Caroline & Jurčević, Katica), *Didov san. Transgranična iskustva hrvatskih iseljenika*, Institut za etnologiju i folkloristiku i Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb 2014.; Hornstein Tomić, Caroline, »The World Doesn't Owe You Anything': A family's (re-)migration from and to Croatia«, u: *Remi-*

Iskustva su u pogledu povratka izrazito individualna, kako se potvrdilo i u našem istraživanju. Nekolicina Hrvata koji su u drugoj polovici 1990-ih i početkom 2000-ih došli iz Australije naglasili su da su bili prepušteni sami sebi te da nisu imali nikakvu institucionalnu pomoć. Kasniji doseljenici, napose oni iz Južne Amerike, vrlo su se pohvalno izrazili o Croaticumu — programu učenja hrvatskog jezika u Republici Hrvatskoj. No, s druge strane, iznijeli su niz problema s kojima su se suočavali ili se još suočavaju te elaborirali niz prijedloga za konkretne mjere koje bi taj proces olakšale. Među problemima koje su uočili istaknuli su nužnost osiguranja većeg broja pouzdanih informacija o nizu pitanja, jer oni koji se odluče preseliti moraju se oslanjati većinom na osobne društvene mreže. Također, smatraju da bi, ako je cilj Republike Hrvatske potaknuti veći broj iseljenika na povratak, bilo poželjno sustavnije organizirati višemjesečnu pomoć pri prilagodbi na život u Hrvatskoj, bilo u obliku pomoći s rješavanjem brojnih birokratskih pitanja do životnih problema kao što su pronalazak prvog smještaja, posla itd.

DARIO (Argentina): *Croaticum je bio lijepo organiziran... Tada sam imao mogućnost raditi preko student servisa, ali sve ostalo bilo je jako neorganizirano... Sada sam čuo da mladi ljudi imaju slične poteškoće, ali čuo sam da je sada onemogućeno da mogu raditi preko student servisa. To čini da je ovaj program defakto napravljen samo za mlade ljude koji imaju podršku svojih roditelja, koji ih mogu financirati dok su u Hrvatskoj... Iz Argentine je takvih vrlo malo... Poslovi koji su dostupni za mlade ljude koji ne govore dobro jezik, ponuda poslova je dosta ograničena i jako teško će se prilagoditi...*

MARIO (Argentina): *... dodeš kao student, studiraš i onda je pustinja, nema nikakve pomoći... Dođi, studiraj i poslije snađi se.*

Pri osmišljavanju mjera stimulacije povratka i doseljavanja, odnosno prilagodbe i integracije u hrvatsko društvo, također je nužno na umu imati heterogenost dijaspore, pa te mjere oblikovati višedimenzionalno. Novčana stimulacija, onako kako je zamišljena i predstavljena krajem 2021. godine, za pripadnike dijaspore u zapadnim visokorazvijenim društvima (SAD, Kanada, Australija, zapadnoeuropske države) ne znači previše, u svakom slučaju ne u onom iznosu koji je u Hrvatskoj predstavljen.²² Stoga su pripadnici tih dijaspora pitanju povratka, odnosno doseljenja, pristupali vrlo oprezno. Nagla-

gration to Post-Socialist Europe. Hopes and Realities of Return (ur. Caroline Hornstein Tomić, Robert Pichler I Sarah Scholl-Schneider), Lit Verlag, Beč-Zürich 2018., 110-112.

²² Mjera Biram Hrvatsku: Za povratak u Hrvatsku poticaji do 200 tisuća kuna, <https://vlada.gov.hr/vijesti/mjera-biram-hrvatsku-za-povratak-u-hrvatsku-poticaji-do-200-tisuca-kuna/33598> (pristupljeno 10. 12. 2022.).

šavali su probleme u svakodnevnom životu kao što su birokracija, pravna nesigurnost, zdravstveni sustav itd., a kao ključnu prednost isticali su kvalitetu života. Svakako, novi moment u analizi prednosti i nedostataka predstavlja iskustvo pandemije bolesti COVID-19, koja je, među ostalim, mnogima omogućila rad od kuće, odnosno s bilo kojeg mjesta. U tom slučaju pojedinci zadržavaju inozemna primanja, a žive u Hrvatskoj. To se nekim sugovornicima čini kao dobitna kombinacija. Iskustvo pandemije bilo je osobito teško upravo među pripadnicima dijaspore u Australiji s obzirom na rigoroznu politiku države u suočavanju s tim izazovom. Stoga je zamjetan relativno veći broj osoba i obitelji koje su spremne na preseljenje, no ipak, nitko ne očekuje masovniji pokret, barem dok se standard života u Hrvatskoj znatnije ne popravi. Uvelike je drukčija situacija dijaspore u Južnoj Americi. Tamošnja društva suočavaju se s brojnim političkim i gospodarskim problemima. Stoga je trenutačno najveći potencijal u privlačenju doseljenika upravo u tim dijasporama. Svjesni su toga i sami doseljenici iz Južne Amerike koji su sudjelovali u istraživanju:

DARIO (Argentina): *... moje mišljenje je da zemlja koja toliko pati zbog demografske slike ne može si priuštiti da ne učini sve što je moguće da ne olakša život onima koji su tek stigli... Situacija ondje predstavlja veliku priliku za Hrvatsku.*

Iskustva ovih mladih ljudi predstavila su atipičnu sliku hrvatske dijaspore, odnosno sliku koja se uvelike razlikuje od dominantne percepcije dijaspore u hrvatskom društvu. Naime, bez ustručavanja se može reći kako u hrvatskom društvu prevladava slika iseljenika u razvijenim i bogatim zapadnim društvima. Situacija u pojedinim zemljama Južne Amerike u usporedbi s Hrvatskom, međutim, mnogo je teža u pogledu životnog standarda, ali i sigurnosti u svakodnevnom životu te u mnogim drugim aspektima. Stoga je i interes za preseljenje u Hrvatsku među pripadnicima južnoameričkih hrvatskih zajednica relativno velik. To je jedan od razloga što su sudionici istraživanja iz Južne Amerike u odnosu na sunarodnjake na drugim kontinentima mnogo bolje upoznati s djelatnosti institucija koje u svom djelokrugu imaju odnose s iseljenicima te su se u načelu mnogo pohvalnije izražavali o njihovu radu. Iako, kako su istaknuli, iskazani veliki interes južnoameričkih Hrvata dijelom je varljiv s obzirom na to da oni sami imaju dojam kako je motiv velikog broja zainteresiranih prvenstveno dobivanje hrvatskih dokumenata koji će im omogućiti preseljenje u neku drugu državu u Europskoj uniji. S obzirom na izostanak jezične, pa i kulturne barijere, najpopularnija je Španjolska. Time se samo još jedanput potvrdila potreba za nijansiranim višedimenzionalnim razvojem mjera za poticanje povratka i doseljenja. Ako je povra-

tak, odnosno doseljavanje pripadnika dijaspore, proglašen državnim interesom, mjere moraju biti dovoljno jasne, a istodobno fleksibilne te sveobuhvatne kako bi odluka o preseljenju postala privlačnija bez obzira na razlike među društvima iz kojih povratnici/doseljenici dolaze, kao i na razlike u pripadnosti pojedinaca različitim generacijama, odnosno različitim društvenim grupama unutar dijasporske populacije.

Zaključak

Aktivnosti hrvatskih institucija prema dijaspori mogu se sagledavati kao dio politike (re)konstrukcije nacije na daljinu, što je sastavni dio političkih nastojanja sve većeg broja država. U tom kontekstu cilj ovoga rada bila je analiza različitih elemenata te politike na temelju iskaza pripadnika dijaspore, a u teorijskom okviru koji je naznačio Saša Božić u radu iz 2012. godine. On je prepoznao tri različita dominantna poimanja dijaspore u domaćoj javnosti, ali i u okviru hrvatske znanosti posvećene toj temi. Prvu dominantnu perspektivu karakterizira pogled na hrvatsku naciju kao transnaciju, podijeljenu na dva elementa, domovinsku i iseljenu. Pri tome se pojednostavnjuje kompleksnost procesa (re)konstrukcije identiteta, pa se sve iseljenike i njihove potomke olako smatra dijasporom. Druga dominantna perspektiva temelji se na prisutnosti snažnih osjećaja »patnje« među pripadnicima dijaspore za zemljom podrijetla, pa se ona interpretira kao zajednica u vječnoj čežnji za povratkom. Treća perspektiva počiva na uvjerenju da je dijaspora naglašeno jedinstvena i snažno integrirana zajednica, a da njezini članovi dijele kulturne, društvene i političke stavove te vrijednosti, pa i kad su geografski vrlo udaljeni.²³

U Zakonu o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske mogu se prepoznati elementi svake od ove tri perspektive. No, pojedine odredbe pisane su jako široko, što otvara mogućnost različitih interpretacija namjere zakonodavca. Stoga se istovremeno može i tvrditi kako u odnosu na prve dvije dominantne perspektive koje uočava Božić Zakon ipak predstavlja iskorak u smislu pokušaja kompleksnijeg pristupa fenomenu dijaspore. Fokus na institucionalne oblike djelovanja, koji je problematiziran u ovom radu, može se tumačiti i kao pokušaj razlikovanja dijaspore u odnosu na druge oblike povezivanja pojedinaca i grupa. Time se sužava široki pristup fenomenu istaknut u okviru prve prepoznate dominantne perspektive. No sudionici u našem istraživanju iznijeli su niz primjedbi na taj način rada s dijasporom čime se potvrdio Božićev zaključak da nedostaje jasan uvid u oblike kolektivnog djelovanja u dijaspori, a može se dodati i kako se ne smi-

²³ Saša Božić, nav. dj., 116-118.

je zanemariti ni potencijal pojedinaca u tom širem kontekstu. S obzirom na drugu dominantnu perspektivu, valja prepoznati nastojanje zakonodavca za osnaživanje dijaspora u društvima u kojima se razvijaju. To potvrđuje odgovoran pristup problematici te nadilazi ideju »sna o povratku« kao temeljnoj karakteristici života dijaspore. Najveći je izazov u kreiranju i provedbi politike, međutim, heterogenost dijaspore u više dimenzija, a u ovom smo se radu primarno usredotočili na generacijske razlike unutar te populacije. Potvrdila se tako jedna od početnih teza istraživanja, teza o nužnosti osmišljavanja novih pristupa mobilizaciji pripadnika dijaspore, jer tradicionalni modeli aktivnosti više nemaju dovoljnu motivacijsku snagu.

Potencijalna praktična svrha ovoga rada bila je otvaranje pitanja koja se mogu utemeljeno argumentirati te time konkretno pridonijeti nastojanjima oko unaprjeđenja odnosa s dijasporom. U tom su kontekstu kao ključni čimbenici u budućem razvoju aktivnosti prepoznati nužnost obuhvatnije definicije dijaspore, s manjim fokusom na isključivo organizirane oblike djelovanja unutar dijasporskih zajednica, zatim razlike osnovnih karakteristika pojedinih dijaspora u teritorijalnom smislu (od države do države), kao i razlike unutar njih, prvenstveno razlike između dijasporskih generacija. U operativnom smislu konkretniji problemi naglašeni su u pogledu djelovanja Savjeta Vlade RH za Hrvate izvan RH te nužnosti većeg uključivanja diplomatsko-konzularnih predstavništava u život dijasporskih zajednica. S druge strane, u zakonodavnom se pogledu kao ključan problem iskristaliziralo pitanje predstavništva dijaspore u Hrvatskom saboru. Daljnji razvoj sustava u tim aspektima, među ostalim, predstavlja potencijal na kojem je moguće nastaviti učvršćivati veze između Republike Hrvatske i Hrvata izvan Hrvatske, kako u pogledu pružanja podrške njihovu etabliranju u useljeničkim društvima, tako i u pogledu njihova snažnijeg uključivanja u društveni razvoj Hrvatske kao zemlje podrijetla.

Ivan Hršćić:

The Heterogeneity of the Diaspora — Key Factor of Developing and Implementing the Politics Directed Toward Croats Outside the Republic of Croatia

The goal of this paper is to discuss the heterogeneity of Croatian Diaspora based on a number of factors which could be used to potentially formulate and implement the politics directed toward Croats outside the Republic of Croatia. The paper is based on an analysis of 28 interviews and 11 focus groups, which altogether included 87 members of Croatian diaspora communities and repatriates and immigrants in Croatia. They provided us with a deeper insight into the current state of Croatian communities in the

US, Canada, Argentina, Chile, Venezuela, Paraguay, Germany, Austria, Switzerland, Denmark, Norway, Sweden and Australia. From these perspectives, we have analyzed the main provisions of the Act on the Relations of the Republic of Croatia with the Croats Abroad, which is the main legislative act in terms of providing a framework for the diaspora politics of Croatia.

Key words: *emigration policy, Central Government Office for Croats outside of the Republic of Croatia, The Croatian Government's Advisory Council for Croats Abroad, repatriates, investments*